

Sběr dat v kvalitativním výzkumu

Sběr dat v kvalitativním výzkumu

Nestandardizované techniky

Výběr vzorku

Pozorování

Rozhovor

Focus group

Analýza dokumentů

Pozorování

- výhody a nevýhody
- obvykle od prvotního deskriptivního a všeobecného pozorování výzkumník postupuje k pozorování zaměřenému (na základě analýzy prvních dat)
- zaznamenává se pomocí tzv. terénních poznámek

„Zdá se, že učiteli to dnes moc nejde.“

„Klientka se chovala nepřátelsky vůči personálu.“

Snídaně skupiny klientů se středním a těžkým mentálním postižením. Ve skupině jsou klienti trpící vážnými psychickými a neurologickými problémy. Klienti ve skupině jsou při jídle z větší části samostatní, sami si mažou rohlíky džemovým máslem a nalévají nápoje. Jeden klient má v důsledku třesu rukou problémy s namazáním másla na rohlík. Pracovnice si toho všimá a klientovi rohlík namaže. Když to zaregistrují ostatní klienti, někteří začnou žádat pracovníci o pomoc. Pracovnice jim vyhoví a Několika z nich připraví jídlo ke konzumaci, ačkoli tito lidé nemají vážnější motorické obtíže a s mazáním rohlíku až do této chvíle neměli velké problémy.

(...)

Večeře klientů se středním a těžkým mentálním postižením. Všichni klienti mají mechanicky upravenou stravu, "aby se neudusili". Přestože jedí velmi rychle, jsou při jídle popoháněni a v závěru večeře dokrmováni. Jediný klient, který jí pomaleji, je v závěru stolování velmi rázně vyzván, aby rychle dojedl, a poté dokrmen. "Marečku, jezme! Marečku! Jezme! Marečku!" Ptám se, proč pracovnice klienta dokrmuje. "On to tak má rád, když ho dokrmujeme," odpovídá pracovnice. Při jídle na něj neustále doráží: "Hotovo? Hotovo?" Další z klientů sedících u dlouhého stolu prý musí být rovněž krmen, přestože pracovnice uvádí, že chleba u snídaně sní sám - prý "jak kdy". (polní poznámky)

SYNEK, M. / CARBOCH, R. (2014): Profesionální slepota a režimy spěchu: Podpora soběstačnosti při jídle v institucionální péči o lidi s mentálním znevýhodněním. *Biograf*, (60): 59 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanek.html?clanek=6001>

Příklad terénních poznámek: Záznam z pozorování ve školní třídě

Já jsem Jenda, a jestli vám to nedovolil starosta, tak nám ukažte ten list. Nám to nikdo neřekl.

Asi se to k vám nedostalo, ale já to mám úředně potvrzené.

Vy k nám přijdete jako hurikán, říkáte nám, že jste nám vzali naše políčka a my o tom ani nevíme.

Pokud nám neukážete smlouvu, tak tu nebude nic, žádný obzory.

Děti hlučně protestují.

Lenka sundala rekvizitu. Žáci taky odkládají rekvizity.

Teď jste normální žáci 5. A, pojďme si říct, co jsme sledovali.

NO, oni koupili pozemky, ale neřekli to na úřadech

Ten úřad, který nevím, kde je... jsou to naše pozemky, takže bysme o tom měli vědět.

Taky když koupili ty pozemky, na čem máme teď pěstovat.

To bysme zkrachovali.

Ty pozemky ani nebyly na prodej, tak jak to mohli koupit.

Mohli bysme dát na ten pozemek třeba krtky neb škůdce, aby jim zničili úrodu a ti by jim zničili úrody.

Jo, my na to máme ty jedy.

My teď nebudeme řešit, co udělají Hrušovánští, spíš jak jste se cítili.

Já už to neřeším, mě už to štve, před chvílí tady byl ten obchodník a teď ta paní, mě už to štve, já už to neřeším.

Že si nevybrali jinou vesničku.

Protože máme dobrou půdu.

Když jsme se m přišli a začali jsme stavět tu vesničku tak jsme nevěděli, jestli to jsou naše

Žáci jsou zprávou o nákupu pozemků firmou Obzory zaskočení (*Ne, to je naše! Naše!; Vy k nám přijdete jako hurikán, říkáte nám, že jste nám vzali naše políčka a my o tom ani nevíme*) a rozhořčení (*Já už to neřeším, mě už to štve, před chvílí tady byl ten obchodník a teď ta paní, mě už to štve, já už to neřeším*).

Záhry se objevují obavy o budoucnost vesnice (*Taky když koupili ty pozemky, na čem máme teď pěstovat*). Tyto obavy se znovu objevují v reflexi se žáky (nedostatek peněz na krmivo pro zvířata nebo nepokoje a hádky ve vesnici).

Nejprve žáci navrhovali pohádkové řešení situace (použití vycvičených krtků, nalezení dokumentů o vlastnictví pozemků ve starožitnictví). V následné diskusi s paní Novou však o nastalé situaci uvažují pragmatičtěji (doptávají se na mzdu, kterou za práci nabízí, možnost využít zahrádku u domu, dodávku čerstvých surovin do obchodu). Navrhují kompromisní řešení (*Nešlo, že byste nám jednu část pole nechali, abychom si tam pěstovali svoji?*), které však paní Nová odmítla.

Vztah mezi tazatelem a dotazovaným

Rozhovor jako mechanické získávání informací od subjektů		Rozhovor jako proces sdílení informací a utváření významů
Tazatel jako zaznamenávač		Partnerství, blízký vztah, přátelství
Distance		Důraz na podobnost s informanty
Uzavření		Reciprocita

Co o sobě výzkumník prozradí?
Jak prezentuje svou identitu?

Rozhovor

- Výhody, nevýhody a rizika rozhovoru

Jean-Claude Kaufman: Chápající rozhovor

„Aby tazatel získal nejdůležitější informace, musí se přiblížit konverzačnímu stylu, aniž se do skutečné konverzace nechá vtáhnout: rozhovor je práce, která vyžaduje nepřetržité úsilí. Ideálem je narušení hierarchie, aniž dojde k vyrovnání pozic: partneri si zachovávají různé role. Respondent musí cítit, že to co říká, má pro tazatele velkou cenu, že ten ho upřímně poslouchá a že je přitom ochoten odchýlit se od svých otázek, aby mu dal prostor okomentovat důležitou informaci. Respondent s překvapením zjišťuje, že mu tazatel pozorně naslouchá a zakouší jistou radost z toho, že se postupně přesouvá do hlavní role. Není neurčitě dotazován na svůj názor, ale protože disponuje cenným věděním, které tazatel nemá, stává se klíčovou postavou. Mezi oběma výraznými a kontrastními rolemi tak během výměny dochází k rovnováze.“

Kaufman, 2010: 57

Rozhovor – praktické rady

Před rozhovorem

- Připravte si scénář a protokol o rozhovoru
- Tvorba scénáře (osnovy) rozhovoru jako nástroj systematické reflexe
- Naplánujte klidné místo
- Ujistěte se vzájemně o čase a místě rozhovoru, najděte si cestu
- Vezměte si náhradní baterky a naučte se dobře ovládat techniku
- Naplánujte si rozhovor tak, abyste po něm měli ještě čas na doplnění vlastní reflexe a terénních poznámek

Průběh rozhovoru

- Seznamte informátora s účelem a průběhem výzkumu
- Ujistěte jej, že neexistují dobré nebo špatné odpovědi
- Buďte v průběhu rozhovoru flexibilní
- Naučte se „double attention“
- Neskákejte do řeči, nechte informátorovi čas na jeho výpověď, nebojte se ticha
- Dávejte informátorovi pozitivní zpětnou vazbu („Vaše odpovědi mi pomáhají poznat, co se u vás děje....“ „Myslím, že jsem se od vás dozvěděl mnoho užitečného...“)
- Nebojte se se rozhovoru také účastnit, nabídněte informátorovi, ať se také dotazuje
- Pozor na neverbální komunikaci a roli vaší vlastní osoby
- Pořizujte si terénní poznámky v průběhu rozhovoru
- Usilujte o emoční uzavření rozhovoru

Po rozhovoru

- Reflektujte
- Zálohujte
- Začněte co nejdříve s analýzou

PŘÍKLAD 1:
OSNOVA INDIVIDUÁLNÍHO ROZHOVORU S OSOBAMI BEZ DOMOVA

TÉMA	PŘÍKLADY OTÁZEK
1. Úvod	
Představení	<i>Představení výzkumníka, výzkumu, informovaný souhlas. Mohl/a byste mi krátce říct něco o sobě?</i>
Atributy respondenta	<i>Věk, vzdělání, rodinný stav, místo narození, místo bydliště v různých fázích života.</i>
Zahřívací otázka	<i>Zkuste mi popsat co nejpodrobněji váš typický den.</i>
2. Bydlení a domov	
Domov	<i>Považujete se za člověka, který je „bez domova“? Co pro vás osobně znamená „domov“? Jaké jsou první asociace s tímto slovem spojené? Zkuste mi vyjmenovat první tři, které vás napadnou.</i>
Bezdomovectví	(...)
Subjektivní příčiny bezdomovectví	(...)
Ztráta bydlení	(...)
Nocování a nocležiště	(...)
3. Zdraví a sociální služby (...)	(...)
4. Rodina a sociální vazby (...)	(...)
5. Způsoby obživy (...)	(...)
6. Kriminalita, kriminalizace a viktimizace (...)	(...)
7. Závěr	<i>Napadá vás ještě něco, co by mohlo být ve vztahu k tomu, o čem jsme mluvili, důležité? Zapomněli jsme na něco podstatného? Je naopak něco, na co byste se chtěl/a zeptat vy mě? Poděkovat a ukončit rozhovor.</i>

Toušek 2012: 66

Příklad scénáře rozhovoru (1. část rozhovoru)

Scénář ADHD (rodič)

Část 1. Narativní část

Řekněte mi prosím o poruše Vašeho syna/Vaší dcery od doby, kdy jste si poprvé všiml/a, že by se mohlo něco dít až doposud.

Část 2. Specifická část – doptávání se na podrobnosti a vysvětlení z narativní části

Odborná péče

Diagnóza

Co Vás motivovalo k tomu vyhledat odborníka?

Jaká doba uběhla mezi tím, kdy jste měl toto podezření a návštěvy u odborníka?

Jakými vyšetřeními a léčbou Váš syn/Vaše dcera prošel/prošla? Jaké to pro Vás bylo?

Jak jste se dozvěděl/a, že Váš syn/Vaše dcera má ADHD? Kdo a jak sdělil dítěti diagnózu?

Jaké to pro Vás bylo, když jste se dozvěděl, že Vaše dítě má ADHD? Jaká byla Vaše první reakce? Co jste cítil? Co Vám běželo hlavou?

Jak reagovalo dítě?

Hospitalizace

Trpí Vaše dítě záchvaty (zuřivosti). Jaký je jejich průběh, frekvence? Mění se to nějak.

Máte zkušenosti s hospitalizací Vašeho dítěte?

Co tyto záchvaty a jiné symptomy zesiluje či co naopak potlačuje (léky, strava, pohyb).

Zkuste prosím shrnout symptomy ADHD u Vašeho dítěte.

Informace

Jaké jste dostal/a informace, když jste zjistil/a, že Vaše dítě má ADHD?

Bylo jich dostatek? Byly srozumitelné?

Od koho jste dostal/a tyto informace?

Hledal/a jste nějaké další informace? Kde jste je hledal/a?

Bylo Vám doporučeno, kde hledat informace?

Našel/našla jste něco, co byste doporučili dalším rodičům?

Které informace byste raději neměl/a?

Máte pocit, že jste měl/a informací až moc?

Máte nějaké otázky o ADHD, které nebyly uspokojivě zodpovězeny?

Existují nějaké informace o této nemoci, které byste chtěl/a vědět ze zkušenosti jiných rodičů?

Průběh rozhovoru (příklad)

T: Oni vás vzali bez toho, abyste měla nějaké dobrozdání odborného lékaře...? #00:05:08#

P: Viděli vlastně XX. Paní to dělá celej život, takže pozná. Okamžitě vlastně s ním začala i pracovat, hrozně nám to pomohlo. Já jí dodnes, jsem jí hrozně vděčná. #00:05:12#

T: Co vám pomohlo z toho, co vám poradila? #00:05:26#

P: No ona s ním začala pracovat, ona ho začala učit, aby byl v klidu, těm pracovním návykům, co my máme jak dělat, když on má svoje nálady, výstupy, jak se s ním máme vůbec bavit. Jakoby, jak ho máme vychovávat trošku nám ukázala, jakoby jako ten první člověk #00:05:29#

T: Mhm. #00:05:48#

P: To byla ona. #00:05:48#

T: Mhm. #00:05:49#

P: A hodně nám to pomohlo. Že máme dávat jednoduchý pokyny mu, komunikovat jak s ním máme celkově, díky ní se to hodně naučil. #00:05:50#

T: Která z těch rad, vzpomenete si, vám pomohla nejvíc? Bylo něco takového, kdy jste si řekli „tak tohle je pro nás teda průlom“? #00:06:02#

P: (mluví na dítě) Dneska už vám to asi neřeknu, jako přesně, ale zrovna taký ty pokyny jednoduchý, fungujou dodnes, a začali fungovat hodně rychle. A pak vlastně kartičky fotografický, ale za ty už nevděčíme zase SPC, ale Raný péči, takže... ale díky zase těm kartičkám jsme doslova přežili úplně kritický období. #00:06:08#

T: A to bylo? #00:06:35#

P: No, když jsme nemohli zastavit s autem, když jsme nemohli vystoupit nebo nastoupit do auta, to bylo hrozný. Nemohli jsme jít ven nebo domů. To bylo první hrozný období, úplněk, nejhorší období jako mezi prvníma. #00:06:36#

T: Kolik bylo XX roků? #00:06:53#

P: No, přes tři kousek, kolem třech, no. #00:06:55#

Sondování

- Ticho. „Mhm“. Zopakování výpovědi účastníka.
- „Proč ne?“, „Proč si to myslíte?“
- „Zmínil jste, že raději pracujete s tvořivými žáky, co to pro vás znamená, tvořivý žák“?
- „Můžete to rozvést?“, „Tomu nerozumím, co jste tím chtěl říct?“ „Rozuměl jsem tedy správně, že...?“
- „Říkal jste, že jste přišel o zaměstnání, co bylo dál?“
- „Lidé v podobné situaci jako vy zažijí ledacos, například se ocitnou ve vězení, máte tu zkušenost?“
- „To co jste řekl je zajímavé, ale většina lidí by s tím nesouhlasila, nemyslíte?“, či „To je pravda, tak by to asi mělo být, ale skutečnost je jiná, ne?“ (konfrontace)

Jak je důležité se zeptat

R: Co si o ní myslím? No, že asi nic nedokážou, ale podporuju je, protože taky se mi nelíbí, co tahle vláda tady na tu naši vrstvu chystá, protože je to hrozný, je to neúnosný, už si myslím.

T: Naši vrstvu? Co myslíte tím...

R: ...vás, mě, třicátníci, čtyřicátníci.

(Nedbálková 2013: 92)

Jak je důležité se zeptat II.

Problém je v tom, že spústu pacientov tým, že takto surfuje, číta, nechá sa zmanipulovať a potom príde a komplikujú nám život, lebo chcú tamto a prečo nemáte toto a my sme čítali že toto pomáha. Pritom pravda je kdesi úplne inde....Toto nám komplikuje život, ale to je súčasťou toho, čiže to je, keď budete okopávať záhradu, tak tiež tam narazíte na kameň, ktorý tam je. zoberiete vyhodíte a kopete ďalej....To je úplne normálne.

Výzkumnice: Ještě něco jiného co třeba Vám znepříjemňuje práci, nebo s čím se potýkate?

A hlavně nepředjímat

L.: Ale to máte 50ti procentní riziko že to otěhotníte a jedná se o dost vážný nemoci. Jsou tady nemoci, o kterých se mnohdy, a to bych zase v té vaší práci, kdyby se to dostalo někam na veřejnost, bylo by hrozně důležitý, že je tady různý takovýty nemoci motýlých křídel, a tadyty podobný co slyšíte v televizi, to jsou přesně monogenní nemoci, které by mohli být-

Výzkumnice: Odhaleny.

L.: Ano, a další děti by se s ní nemusely narodit.

A teraz už keď ste...čo by ste najviac potrebovali , vy, už keď teraz v tom štádiu ste?

Co bych nejvíc potřeboval? Nevím. Přemýšlel bych nad eutanazií.

Nad eutanáziou?

(přikývnutí)

Či by ste to ako keby zobral do svojich rúk?

Tak. Kdyby ta možnost byla. Člověk by měl mít možnost volby. Prostě když je v takovém stadiu. Lepší už to nikdy nebude. A bude to jenom horší, samozřejmě. No, a proč potom tu bydlet, stejně nemůžete nic dělat, jenom se dívat... To je zbytečné už. Si myslím já. Jestli si to někdo zvolí, anebo ne, to už je jeho věc. Ale ta možnost by měla být, podle mě. To by tak bylo asi všechno.

Diskuse nad volbou otázek pro hloubkový rozhovor: projekt „Zjišťování důvodů pro volbu soukromého předškolního vzdělávání v České republice“

- Rozhodli jste se pro umístění vašeho dítěte do soukromé mateřské školy na základě vlastního výběru a přesvědčení?
- Nebo na doporučení někoho známého?
- Volili jste školku především podle místa bydliště a dopravní dostupnosti?
- Pokud máte více dětí, navštěvovaly všechny stejnou mateřskou školu?
- Proč ano/ne?
- Byl pro vás program mateřské školy prioritní při její volbě?
- Je pro vás důležitá spolupráce rodičů a pedagogů?
- Proč ano/ne?
- Je pro vaši mateřskou školu spolupráce s vámi jako rodiči důležitá? Jak často se zúčastňujete akcí pořádaných školou?
- Myslíte si, že menší počet dětí v soukromém předškolním zařízení zaručuje individuálnější přístup?
- Jste ochotni zaplatit vyšší školné soukromé mateřské škole, protože si myslíte, že poskytuje kvalitnější vzdělání?
- Odráží se nedostatek peněz ve státním školství na kvalitě výuky?
- Jak dlouho vaše dítě navštěvuje předškolní zařízení?
- Je pro vás rozhodující program školky nebo konkrétní pedagog?

Jak formulovat skutečně otevřené otázky a jaká struktura rozhovoru je dobrá?

Co je nejtěžší na tom, když člověk nemá kde bydlet?

X

Co je na bezdomovectví nejtěžší?

X

Co vám teď nejvíc komplikuje život?

Focus group s dětmi

Výzkumnice (k dívkám): Vy s tím už tak počítáte, že to tak budete taky jednou dělat?

Dívka 1: Noo.

Dívka 2: Já zase jako, asi jo, asi budu.

Výzkumnice: Jo? Tak to jo, ještě se k tomu dostaneme.

Dívka 2: Ale nejsem s tím smířená, jakože já tak (zasměje se).

Chlapec: To přežiješ.

(7. třída, příměstská škola)

Výzkumnice: A to (uklízet, pozn.) nemůže udělat ten její manžel?

Dívka: Může.

Chlapec 1: Většinou na to jsou ženské.

Výzkumnice: Na to jsou ženské... Chlapec 2: (smích)

Výzkumnice: Na to jsou ženské určené, nebo lepší?

Chlapec 1: Oboje.

Chlapec 2: (smích, ostatní se také trochu smějí)

Výzkumnice: Co si myslíte ostatní, souhlasíte s Markem?

Všichni: Jo.

(7. třída, městská škola)

Slepičková, L., & KVAPILOVÁ BARTOŠOVÁ, M. (2013). Genderové role v rodině pohledem dětských aktérů. *Gender, rovné příležitosti, výzkum, 14*, 64-78.

Focus group

- Skupinové procesy pomáhají lidem objevovat a ujasňovat si své pohledy na věc takovým způsobem, který by byl jen těžko dosažitelný v rámci individuálních rozhovorů
- Kromě dat z přímých výpovědí účastníků dokáže využít i komunikaci mezi nimi – skupinovou interakci a dynamiku
- Pomáhá výzkumníkovi využít mnoho různých forem komunikace, které lidé užívají v každodenní interakci, jako jsou vtipy, anekdoty, hádky, provokování – je to důležité, protože lidské vědění a postoje nejsou jednoduše ukryty v racionálních odpovědích na přímé otázky.
- Mizí převaha výzkumníka, a tím, kdo ovládá debatu jsou sami účastníci
- Uspořádání – ideální počet účastníků 6-8, moderátor, pomocný moderátor, tichý účastník (zapisuje terénní poznámky)

Kdy je vhodná focus group?

- jako samostatná metoda nebo jako doplněk jiných metod (případová studie, akční výzkum,...)
- pro získávání prvních informací, generování hypotéz, testování jiných nástrojů sběru dat (např. dotazníku), pro interpretaci výsledků dat získaných jinými technikami
- ve výzkumu citlivých, tabuizovaných nebo kontroverzních témat, či témat, u nichž se očekává kritický postoj účastníků
- pro výzkum skupin (například pracovních kolektivů), sdílejících určitou zkušenost

PŘÍKLAD 2:

OSNOVA ZAMĚŘOVANÉ SKUPINOVÉ DISKUSE S ŽADATELI O AZYL

1. Představení - úvod

- Představení výzkumníka a projektu.
- Požádat respondenty o představení.
- Seznámit respondenty s pravidly rozhovoru.

2. Informace o azylovém řízení

- Jaké informace o azylovém řízení jste při podání žádosti o azyl získali/y?
 - Jaká organizace/instituce vám tyto informace poskytla?
 - Ověřovali/y jste si tyto informace?
 - Kdy, v jaké fázi azylového řízení jste tyto informace získali/y?
 - Kdo vám poskytl nejužitečnější informace?
 - Komu jste nejvíce důvěřovali/y? Proč jste měli/y pocit, že zrovna této organizaci nebo osobě můžete nejvíce důvěřovat?
 - Obdrželi/y jste informační brožury či letáky o azylovém řízení?
 - Pokud ano, v jakém jazyce?
 - Pokud ano, byly informace v nich srozumitelné? Jak vám byly prospěšné k tomu, abyste věděli/y, co se bude dít? Obsahovaly odpovědi na všechny vaše otázky?
- Jakým způsobem by podle vašeho názoru měly být informace o azylovém řízení být podány, zpřístupněny?

3. Informace o azylovém řízení

A. Informace o podání odvolání

(...)

B. Podání odvolání

(...)

C. Právní pomoc

(...)

D. Účast na slyšení

(...)

4. Závěr

- Máte pocit, že jsme zapomněli na něco, co by mohlo být důležité?
- Chtěli/y byste se vy sami/y na něco zeptat?
- Poděkovat a ukončit rozhovor.

Toušek 2012: 67

Text č. 4 Příprava na test Majcík, M. (2019).
Zpětná vazba na žákovské chyby ve výukové
komunikaci s celou třídou. *Studia
paedagogica*, 24(3), 131-149.

- Proč se autor rozhodl zkoumat dané téma?
- Jakou strukturu má text? Čemu se v jaké části věnuje?
- Jakou metodologii si zvolil a proč? Jak analyzoval svá data?
- K jakým výsledkům dospěl?
- Co jsme se dozvěděli nového o zkoumaném tématu?